

ПОЗИЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ ЩОДО ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У 2012 РОЦІ

**ДУДНІК О.Я.,
кандидат
історичних наук,
старший науковий
співробітник
Фонду Президентів
України
Національної
бібліотеки України
імені
В.І. Вернадського**

У статті висвітлюються позиції пострадянських держав щодо євразійської інтеграції в 2012 році.

Ключові слова: Євразійський союз (ЄАС), Європейський союз (ЄС), Митний союз (МС), інтеграція, Співдружність незалежних держав (СНД), Східне партнерство, Світова організація торгівлі (СОТ), Євразійське економічне співробітництво (ЄврАзЕС).

Російсько-казахська ідея більш тісної, ніж в СНД, інтеграції на пострадянському просторі за європейським зразком залишалася в полі зору політиків, вчених, експертів і громадськості загалом упродовж 2012 р. Вони висловлювали свої часто прямо протилежні думки щодо необхідності здійснення такої інтеграції, перспектив її реалізації, зокрема чинників, які сприятимуть і перешкоджатимуть цьому процесу, а також наслідків. Проте визначальними у цьому плані залишаються офіційні заяви керівників держав Співдружності.

З огляду на це, дане дослідження й присвячено вивченню стану й перспективам реалізації проекту євразійської інтеграції В.Путіна – Євразійського союзу (ЄАС) через рік після його проголошення. Головну увагу приділено визначенню офіційних позицій країн СНД щодо нового інтеграційного проекту, зокрема щодо першого кроку в його реалізації – приєднання до *Митного союзу (МС)* Росії, Білорусії і Казахстану*, створеного у 2011 р. Як передбачається до МС увійде більшість країн СНД і обов'язково Україна. Однією з перших держав, яка заявила про намір набути членства в МС стала Киргизія.

* Митний союз передбачає створення єдиної митної території, в межах якої не застосовуються мита та обмеження економічного характеру, за винятком спеціальних захисних, антидемпінгових і компенсаційних заходів. У рамках ТС застосовується єдиний митний тариф та інші єдині заходи регулювання торгівлі товарами з третіми країнами.

Чимало експертів вказують на залежність входження одних країн СНД до МС, а згодом ЄАС, від інших. Наприклад: Молдови від України, Таджикистану від Киргизії, а Вірменії від Грузії. Це зумовлено геополітичним розміщенням, становищем і навіть взаємовідносинами між цими державами. Всі ці чинники можуть реально ускладнити або полегшити процес розширення МС.

Нині Москва стимулює держави СНД входити до МС, використовуючи різноманітні механізми впливу. Це передусім економічний тиск, шляхом підвищення цін на газ, торгові війни, а також інформаційні кампанії. Так, 20 березня 2012 р. на саміті *Євразійського економічного співробітництва (ЄвразЕС)* тодішній президент Росії Дм. Медведєв заявив, що країни-спостерігачі (Україна, Молдова) будуть мати проблеми, якщо вони не приєднаються до МС. Проте в серпні в Ялті президент Росії В.Путін заявив, що ніхто змушувати нові держави входити до МС не буде, адже це їхня справа.

На середину 2012 р. три стратегічні партнери України в рамках *Організації за демократію і економічний розвиток (ОДЕР) – ГУАМ* (Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова), з якими Київ розпочав формувати інтеграційні процеси в СНД відміни від тих, що ініціювала і здійснює Росія, офіційно відкинули пропозиції Москви щодо входження до МС та інших інтеграційних структур під егідою Кремля. Адже головна мета їхньої зовнішньої політики, як і України – євроінтеграція.

Більш того, міністр закордонних справ Грузії Григол Вашадзе заявив, що створення ЄАС, як військово й політично «трансформованого СРСР» є спільною небезпекою для України і Грузії, адже загрожує їхньому суверенітету і незалежності й водночас змушує об'єднуватися. Для Грузії сильна, стабільна й незалежна Україна – життєва необхідність¹.

Керівництво *Азербайджанської Республіки (АР)* також відмовилося від інтеграції в МС, про що офіційно заявило в штаб-квартирі *Всесвітньої митної організації* в Брюсселі*. Баку обґрунтував свою позицію тим, що інтеграційні проекти на пострадянському просторі суперечать його незалежній політиці і, зокрема, зовнішньоекономічній, яка базується на зміцненні національних інтересів. Вступ до МС і ЄАС обмежить можливості Баку у здійсненні незалежної торгово-економічної політики, не прискорить модернізацію азербайджанської економіки і придбання нових технологій, оскільки Росія, яка є локомотивом цих інтеграційних процесів, сама потребує модернізації, при чому незрозуміло,

за якою формулою – західною чи китайською. Експорт товарів з АР в країни МС мінімальний, а потенціал такого експорту в найближчій перспективі невеликий. Головна ж мета зовнішньої політики Азербайджану – інтеграція в євроатлантичні структури і налагодження рівноправних партнерських відносин з усіма сусідніми державами².

Керівництво нинішньої *Молдови*, яка досягла значних успіхів в європейській інтеграції, маючи найкращі показники в індексі *Східного партнерства*, та наполягає на виведенні російських військ з Придністров'я, також не передбачає входити до МС. Про це заявив президент *Ніколай Тімофті*. Кишинів уже завершив першу фазу Плану дій щодо візової лібералізації з ЄС, а також підписав з ЄС *договори про єдиний енергетичний і повітряний простір*³.

Голова парламенту Молдови Маріан Лупу заявив, що Молдова не відмовиться від угод в області енергетики підписаних з ЄС, зокрема 2-го і 3-го енергетичних пакетів, заради одержання від Росії знижки на газ. Він підкреслив, що про відмову від цих угод з ЄС не може бути і мови, оскільки це може відразу відкинути країну на десять кроків назад від європейської інтеграції⁴.

Відсутність, поки що, спільного кордону з МС дозволяє Молдові здійснювати євроінтеграційний курс. Однак в країні і, передусім в Придністров'ї, є проблеми із сильним проросійськи налаштованим лобі. У Республіці було зібрано 229,7 тис. підписів (за необхідних 200 тис.) для проведення 18 листопада 2012 р. референдуму щодо приєднання країни до МС. Але коаліційний уряд Молдови представлений *«Альянсом за євроінтеграцію» (АЄІ)* оголосив недейсними близько 90 % підписів, зібраних на підтримку референдуму⁵.

Противники євразійської інтеграції вважають, що Молдову ніхто в ЄАС не прийме доки туди не увійде Україна, а остання не збирається туди входити, тому потрібно інтегруватися в ЄС.

Прихильники євразійства переконані, що в останній час Україна, як і Молдова, після стадії очікування і вибору шляху інтеграції, в силу політичних та економічних причин, почала повільний рух в сторону ЄАС. Водночас, стверджують вони, якщо Молдова раніше України розпочне рух в сторону ЄАС, то вона стане важливим партнером для Росії, Білорусії і Казахстану і, з погляду політичного і рекламно-пропагандистського, матиме великі шанси швидко інтегруватися до МС і ЄАС, хоча подібно Киргизії не має важливого економічного значення для них. Більш того, якщо «проевропейська»

* На початку липня 2012 р. Москва в черговий раз запропонувала Азербайджану увійти до МС.

** 12 вересня ц. р. міністр енергетики РФ Олександр Новак повідомив журналістів, що Росія готова знизити ціну на газ для Молдови, якщо та денонсує протокол про вступ до Угоди про Енергетичне співтовариство ЄС і врегулює борг перед РФ у розмірі 4,1 млрд дол.

Молдова при цьому «підштовхне» до євразійської інтеграції Україну, то тоді у неї можуть з'явитися вигідні політичні й економічні дивіденди в ЄАС. На думку таких політиків, все будуть визначати геополітичні інтереси великих країн, а не митні проблеми, невідповідність правилам СОТ чи відсутність єдиного кордону з ЄАС⁶.

Отже, прихильники євразійства в Молдові фактично пропонують здійснити так званий «*політичний продаж*» вступу республіки до МС і ЄАС, від якого вона отримала б політичні й економічні пільги. Але про реальну політичну й економічну доцільність інтеграції Молдови до МС, а згодом ЄАС говорять побічно. Насправді ж, нинішня Молдова своєю зовнішньою політикою більше стимулює Україну до вступу в ЄС, а не в МС, як того хочуть молдавські євразисти.

Вірменія, за словами прем'єр-міністра країни *Теграна Саркісяга*, не має сенсу брати участь у МС, з огляду на відсутність спільних кордонів з іншими країнами МС. Така ситуація спричинена тим, що Грузія і Азербайджан дали чітку й негативну відповідь стосовно МС і АЕС. Водночас Вірменія більше ніж інші країни схильна співпрацювати з МС, адже сильно залежить від російського газу і в умовах важкої фінансової ситуації та складних взаємовідносин з Азербайджаном і Туреччиною потребує підтримки Росії. Саме тому вона є членом військово-політичного об'єднання країн СНД – *Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ)*.

Насамкінець *Україна* також, згідно пріоритетів своєї зовнішньої політики, не збирається входити в МС, а своїм головним завданням у східному напрямку вважає покращення режиму торгівлі з країнами СНД.

Загалом думки аналітиків щодо євразійської і європейської інтеграції України розійшлися. Чимало з них стверджують, що українське керівництво використовує риторику про європейську інтеграцію лише для того, щоб мати важелі проти Росії. Свої думки вони підтверджують словами В. Януковича, який з нагоди 21-ї річниці незалежності України заявив, що європейський вектор залишається стратегічним для держави, але Києву не потрібна євроінтеграція за будь-яку ціну, і що найбільший ринок для українських товарів знаходиться у СНД.

За словами директор *Українського інституту публічної політики В. Чумака*, влада свій вибір у бік Росії вже зробила. Тепер тільки шукається можливість продати себе дорожче. Про це свідчать виступи керівників держави на конференції в Ялті «*Україна і світ: долаючи завтрашні виклики разом*». У них йдеться про неможливість покращення стосунків з Європою, а значить стратегічне рішення вже прийнято і рух до Росії буде продовжуватися. Питання тільки в тому, як Україні краще себе подати у цьому русі в російському напрямку. А по-друге, перед представниками влади постає питання – як убезпечити свої активи, які перебувають на заході, щоб не наразитися на серйозні санкції. Тут керівництво держави й шукає нині баланс⁷.

Більшість українських політичних експертів переконанні, що Україна не зможе протидіяти так званому «*примусовому варіанту*» втягування її до МС, а значить рано чи пізно вона змушена буде обрати євразійську інтеграцію^{*8}.

Першим доказом цього вони називають схвалення Верховною Радою України наприкінці липня суперечливого договору про ЗВТ в СНД. У цьому *Україна* навіть випередила Казахстан, який традиційно підтримує усі інтеграційні ініціативи Росії. Наступним кроком стало парафування наприкінці серпня нинішнього року українським урядом та *Євразійською економічною комісією МС Меморандуму про співпрацю з питань торгівлі*. Остаточне підписання якого планувалося у вересні. Меморандум фіксує наміри сторін «детальніше і погоджено опрацьовувати всі питання взаємної торгівлі України із країнами МС та ЄСП»⁹. Обидва документи були підписанні після зустрічей українського і російського президентів.

Інші аналітики стверджують, що м'якість заяв В. Путіна щодо членства України у МС та загальне тло його останнього візиту в Україну свідчить про те, що Путін більше не вірить у спроможність Януковича прислуховуватися до російської сторони. Його демонстративна зустріч з В. Медведчуком, прихильником інтеграції в МС та запровадження в Україні російської мови як офіційної, є доказом того, що Росія починає шукати собі інших союзників в Україні, які могли б змінити зовнішній курс України.

На думку третіх аналітиків, Президент України,

* Експерт В. Сулов вважає, що головною причиною частих торгових війн Росії з Україною є намагання першої втягнути Київ в євразійську інтеграцію. Росія послідовно вибудовує в торговельних відносинах таку економічну систему, яка чітко показує всім, і насамперед Україні, що бути членом МС вигідно, тому вступ України до МС – справа найближчого майбутнього. Іншого шляху в Україні немає. За даними Центру інтеграційних досліджень Євразійського банку розвитку один лише вступ до МС надасть Україні додаткові 6% ВВП на рік.

Політичний консультант К. Долгов прогнозує, що якщо Україна обере зону вільної торгівлі з ЄС, то МС підвищить мита на українські товари до рівня ставок, передбачених для продукції, виробленої в країнах Європи. Це призведе до занепаду української економіки, масового безробіття і соціальної напруги. О. Устенко вважає, що кількість війн між країнами зменшиться, як тільки Україна вступить до ЗВТ, але війни зовсім не припиняться, уразливими, як і раніше, залишаться ринки агропродукції, машинобудування та металургії.

здійснюючи політику лавірування між ЄС і Росією, відстоює конституційно проголошений позаблоковий статус держави. Так, 22 вересня на 9-му засіданні Наради керівників розвідувальних служб країн Чорноморсько-Каспійського діалогу він заявив, що Україні потрібен *позаблоковий статус*, який дозволить їй розвивати рівноправну і прагматичну співпрацю з усіма країнами, виходячи з національних інтересів, принципів забезпечення суверенітету та територіальної цілісності. Україна зацікавлена у співпраці як з міжнародними організаціями, так і з окремими державами¹⁰.

Правда, останнім часом на міжнародних форумах В.Янукович знову наголосив на пріоритеті європейського напрямку для України. 26 вересня під час виступу на засіданні *Генасамблеї ООН*, а 28 вересня на засіданні Парламентської асамблеї *Центральноєвропейської ініціативи* (ЦЄІ) В. Янукович підтвердив, що Україна обрала євроінтеграцію своїм ключовим зовнішньополітичним пріоритетом¹¹.

Отже, якщо у виступах український Президент не говорить про пріоритет європейської інтеграції для України або позаблоковий статус, то у його діях, а також – уряду і Верховної Ради чітко простежується східний напрям. Крім того, експерти підтверджують неможливість для України уникнути приєднання до МС, а згодом ЄАС без знаходження порозуміння з ЄС. На їх думку, через непослідовність заяв Президента політика України виглядає малопередбачуваною і неперспективною.

Отже, жодна з країн ОДЕР-ГУАМ, а також Південного Кавказу (всі учасники Східного партнерства) не збирається вступати до МС. Проте, на відмінну від чітких позицій Баку, Тбілісі і Кишинєва щодо цього питання, Єреван і Київ, в силу вказаних чинників, виглядають слабкими ланками, здатними піддатися тиску Москви.

З-поміж п'яти середньоазійських держав СНД тільки одна *Киргизія* ще 19 жовтня 2011 р. оголосила про приєднання до МС. Проте цей процес для неї затягнувся на невизначений час. Проблема в тому, що вона як і Україна, Молдова, Грузія та Вірменія є членом СОР (з 1998 р.) з учасниками якої має узгодити дане питання. Адже, в МС ставки мита є вищими для Киргизії, ніж в СОР, а значить республіка повинна провести переговори з іншими членами СОР, на що піде певний час. Це також стосується України, Молдови та Вірменії, якщо вони виявлять потребу інтегруватися в МС. З огляду на незначний економічний потенціал Киргизії, як і Молдови, входження цієї країни до МС також матиме більше політичне значення, ніж економічне. Росія має значні економічні важелі впливу на політику Киргизії, оскільки ця країна суттєво залежить від російської допомоги та доступу на російський ринок. Очікується, що Киргизія може стати членом

МС наприкінці 2013 р. або у 2014 р. Приєднання Киргизії до МС більше зумовлено її безвихідним становищем, ніж реальною потребою поглиблення інтеграції. Водночас це дозволить поставити питання про членство в МС *Таджикистану*, який, подібно Молдові й Вірменії, нині не має спільних кордонів з трьома дійсними членами об'єднання. Гіпотетично Душанбе, як і Київ, таке членство розглядає, але до практичного його втілення не вдається. Таджикистан буде вивчати досвід Киргизії в МС і тільки, якщо він буде успішним, тоді можливо вдасться до конкретних кроків. Позиція Таджикистану близька до української. Обидві держави намагаються лавірувати, оскільки реально не хочуть інтегруватися до МС і ЄАС.

Водночас, на відмінну від України і Молдови, Киргизія і Таджикистан разом Росією, Білорусією і Казахстаном є членами *Євразійського економічного співтовариства* (ЄвразЕС), що безперечно сприятиме Киргизії в інтеграції до МС і водночас заважатиме Таджикистану противитися такій інтеграції.

Узбекистан з самого початку проголошення євразійської інтеграції не має наміру приєднуватися до неї і, зокрема до МС. Президент Іслам Карімов назвав МС *політично мотивованою інтеграцією*. Більш того, Ташкент у 2008 р. зупинив своє членство в ЄвразЕС. Щоправда, на початку червня цього року, під час офіційного візиту В. Путіна в Ташкент, І.Карімов погодився підписати договір про ЗВТ СНД. Проте уже наприкінці червня Узбекистан заявив про свій вихід з ОДКБ, де Росія відіграє головну роль.

Туркменістан, який з часу незалежності обрав політику нейтралітету, офіційно визнана ООН, не бере участі у жодних інтеграційних об'єднаннях, що носять політичний та військовий характер, зокрема й ЄАС¹².

Висновки. Отже, через рік після проголошення ідеї ЄАС реальних зрушень у розбудові проекту не спостерігається. Так, жодна з чотирьох країн ОДЕР-ГУАМ, а також Вірменія (всі учасники *Східного партнерства*) не збирається входити до МС. Але, якщо позиції Баку, Тбілісі і Кишинєва щодо цього питання є чіткими, то Єреван і Київ, виглядають слабкими ланками, здатними змінити свої позиції під економічним тиском Москви. Зокрема, керівництво України, яке постійно наголошує на пріоритеті європейської інтеграції та позаблоковому статусі, у своїх діях проявляє більше схильності до східного напрямку об'єднання і не намагається розширити та поглибити взаємовідносини з ЄС.

У Молдові на позиціях євразійства перебуває опозиція, яка, всупереч політиці урядової коаліції, хотіла провести всенародний референдум з даного питання. При цьому молдавські євразисти пропонують здійснити так званий *«політичний продаж»*

вступу республіки до ЄАС від якого вона б отримала політичні й економічні дивіденди.

Не змінилися позиції щодо ЄАС Узбекистану й Туркменістану. Вони не збираються входити до даного об'єднання, а змінити їх підходи Москва наряд чи зможе.

Тільки одна держава СНД – Киргизія весь цей час намагається увійти до МС, але всі її спроби ускладнені членством в СОР. Загалом, приєднання Киргизії до МС, зумовлено її безвихідним становищем, а не реальною потребою інтеграції, поставить на порядок денний питання про членство в МС Таджикистану, який, подібно Молдові й Вірменії, не має спільних кордонів з нинішніми державами-членами МС.

Душанбе, як і Київ, таке членство допускає, але в майбутньому і за умови позитивного розвитку МС. Насправді Таджикистан, як і Україна, намагається лавірувати, оскільки реально не хоче інтегру-

ватися до МС і ЄАС. Членство Киргизії в ЄврАзЕСі сприятиме їй в інтеграції до МС і ЄАС під егідою Москви, а Таджикистану заважатиме уникнути євразійської інтеграції.

Входження до МС Киргизії, як і можлива інтеграція Молдови, матиме більше політичне значення, ніж економічне, оскільки обидві держави в останньому контексті не мають великого значення для ЄАС.

Приєднання Киргизії до МС, як і можливість входження туди ж України, Молдови та Вірменії, потребуватиме узгодження ними даного питання з СОР, членами якої вони є. Це займе щонайменше кілька років, а головне свідчить про те, що принципи діяльності МС і СОР мають суттєві відмінності.

Отже, на кінець 2012 р. суттєвих зрушень в реалізації євразійського проекту не спостерігається, до складу МС навіть не увійшла Киргизія.

ПОСИЛАННЯ

¹ Глава МЗС Грузії називає Євразійський союз небезпечною для України і Грузії // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news_in_brief/2012/06/120624_sd_ukraine_georgia_russia.shtml. pdf.

² Азербайджану не интересен Таможенный союз // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ava.md/projects/eurasian/016757-azerbaidzhanu-ne-interesen-soqz.html>. pdf.

³ Чи справді Митний союз такий як його змальовує Путін? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.voanews.com/ukrainian/economy/2012/07/18/custom-union>. pdf.

⁴ Молдова отказалась обменять евроинтеграцию на дешевый российский газ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/abroad/18473-moldova-otkazalas-obmenyat-evrointegratsiyu-na-deshevyij-rossijskij-gaz.htm>. pdf.

⁵ Шаповалов Б. Будущее Молдовы в Евразийском союзе. Часть 1. Почему Молдова не вступит в Европейский Союз? / Б.Шаповал // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ava.md/analytics-commentary/017406-budushee-moldovi-v-evraziiskom-soqze-chast-1-rochemu-moldova-ne-vstupit-v-evropeiskii-soqz.html> 08.09. pdf.

⁶ Шаповалов Б. Об украинском факторе. Будущее Молдовы в Евразийском союзе. Часть 2. В чём состоят выгоды вступления Молдовы в Евразийский Союз / Б.Шаповал // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ava.md/analytics-commentary/017427-budushee-moldovi-v-evraziiskom-soqze-chast-2-v-chem-sostoyat-vigodi-vstupleniya-moldovi-v-evraziiskii-soqz.html> 10.09. pdf.

⁷ Дубовик О.: Віктор Чумак (Директор Українського інституту публічної політики) Влада зробила свій вибір: поворот у бік Росії вже стався / О.Дубовик // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/viktor-chumak/_vlada-zrobila-svij-vibir-povorot-u-bik-rosiji-vzhe-stavsya/456258. pdf.

⁸ Єрємін С. Торговельними війнами Росія намагається затягти Україну до себе у “ліжку” – експерт / С. Єрємін // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/torgovelnimi-viynami-rosiya-namagayetsya-zatyagti-ukrayinu-do-sebe-u-lizhko.html>. pdf.

⁹ Зануда А. Україна посилює співпрацю з Митним союзом попри прагнення до Європейського / А.Зануда // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2012/08/120828_ukraine_russia_intensification_az.shtml. pdf.

¹⁰ Янукович рассказал, зачем Украине внеблочный статус // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlife.net/yanukovich-rasskazal-zachem-ukraine-vneblokoviuy-status>. pdf.

¹¹ Президент перешел в выступление // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minprom.ua/news/104807.html>. – 2012. – 27.09; Янукович: Україна обрала євроінтеграцію своїм ключовим пріоритетом // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/home/show-SingleNews.do?yanukovich_ukrayina_obrala_yevrointegratsiyu_svoyim_klyuchovim_prioritetom&objectId=262002. pdf.

¹² Чи справді Митний союз такий як його змальовує Путін? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.voanews.com/ukrainian/economy/2012/07/18/custom-union>. pdf.

Dudnik O.Y. The Post-Soviet State's Attitude towards the Eurasian Integration in 2012 / Vernadsky National Library of Ukraine.

The article highlights the post-Soviet state's attitude towards the Eurasian integration in 2012.

Keywords: Eurasian Union (EAU), European Union (EU), Customs union (CU), Commonwealth of Independent States (CIS), integration, Eastern Partnership, World Trade Organization (WTO), Euro-Asian economic cooperation (EurAsEC).

Дудник А.Я. Позиции постсоветских стран относительно евроазиатской интеграции в 2012 году / Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

В статье освещаются позиции постсоветских стран относительно евроазиатской интеграции в 2012 году.

Ключевые слова: Европейский союз (ЕС), Евроазиатский союз (ЕАС), Таможенный союз (НС), Содружество независимых государств (СНГ), Восточное партнерство, Всемирная организация торговли (ВОТ), Евроазиатское экономическое содружество (ЕврАзЭС).

Стаття надійшла до редколегії 26.09.2012

Прийнята до друку 16.10.2012